

УНІФОРМА, ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ ТА ЗНАКИ РОЗРІЗНЕННЯ ВІЙСЬК СС НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ (1925 – 1945 РР.)

GERMAN NAZI SS TROOPS' UNIFORM, MILITARY RANKS AND INSIGNIA (1925 – 1945)

Гетьманчук М. П.,

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів), e-mail: hetmanchukm@ukr.net, ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Hetmanchuk M. P.,

Doktor of Historical Sciences, Professor of the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), e-mail: hetmanchukm@ukr.net, ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Розглянуто основні питання, які простежують еволюцію створення уніформи та запровадження знаків розрізнення у війська СС нацистської Німеччини. Показано, що процес запровадження уніформи у військах СС тривав протягом трьох основних етапів. Стверджується, що система військових звань та знаків розрізнення базувалася на організаційній структурі підрозділів та частин військ СС.

Ключові слова: Третій Рейх, Друга світова війна, війська СС, уніформа військ СС, знаки розрізнення військ СС.

The article covers the evolution issues in the creation of a uniform and the introduction of distinctive marks in the SS troops of the Nazi Germany. It is shown that the process of introducing uniform in the SS troops lasted for three main stages. It is stated that the military ranks and distinguishing marks system was based on the organizational structure and units of the SS troops.

Keywords: Third Reich, Second World War, SS troops, SS troops uniform, distinguishing marks of SS troops.

Форма одягу військовослужбовців, за загальним визначенням, є назвою всіх предметів військового обмундирування, амуніції та знаків розрізнення, запроваджених для особового складу збройних сил держави. Вона дозволяє розрізняти національну приналежність військовослужбовця, вид збройних сил, рід військ, військове звання [4, с. 709]. Терміном уніформа (лат. unus – один і forma – форма) називають спеціальну форму одягу військовослужбовців (у даному випадку СС) та цивільних службовців різних категорій. В Третньому Рейху існувало не менше 94 різноманітних організацій, носіння уніформи для яких було обов'язковим. Уніформа СС вигідно виділялася із загальної маси одитих в мундири німців. Ціла система емблем, значків, нашивок, манжетних стрічок вмщали чималий обсяг інформації про кожного члена СС від початку вступу в НСДАП до закінчення юнкерської школи, участі в бойових діях, національної приналежності та ін.

Створення та запровадження єдиної уніформи СС в більш – менш усталеному вигляді відбувалося поступово і проходило в декілька етапів:

1) спочатку (з 1925 р.) члени СС, оскільки вони були частиною штурмових загонів, носили

звичайну коричневу форму СА: чорне кепі із зображенням мертвої голови, чорний галстук, чорні бриджі і нарукавну пов'язку з чорною облямівкою, яка «традиційно» вживалася лише до 1934 р. [20, с. 272-278];

2) в 1929 р. Г. Гімлером була проведена заміна уніформи СС: відмінялася коричнева форма одягу і чорні галстуки та запроваджувалася чорна форма одягу. Члени СС носили чорні мундири, високі чоботи, офіцерські чорні пояси і португеті, світлі коричневі сорочки, червоні нарукавні пов'язки із свастикою. Остаточна чорна уніформа, розроблена К. Дібичем, утвердилася в 1934 р.;

3) протягом 30-х років для членів СС були також розроблені шинелі та шкіряні плащі. Замість галіфе і чобіт вони могли носити чорні штани з білим кантом та черевики. Із червня 1939 р. для офіцерів СС була запроваджена літня вихідна (з 1 квітня по 31 вересня) та біла повсякденна форма одягу;

4) для членів загальних СС у 1938 р. ввели нову блідо-сіру уніформу, яка під час війни стала замінятися офіцерською формою одягу військ СС. За період 1935–1937 років для частин підсилення СС виготовили уніформу земельно-сірого кольору, а для підрозділів СС «Мертва голова» земельно-коричневого [7, с. 533–535];

5) через три роки, в травні 1940 р., у військах СС запровадили уніформу армійського зразку – кольору «фельдграу» (нім. feldgrau – польовий сірий; захисний колір уніформи кайзерівської німецької армії з лютого 1910 р.) [17, с. 632; 3];

6) новий тип уніформи кольору «фельдграу» – 44 (із синьо-сірим відтінком) у військах СС ввели значно пізніше, 25 вересня 1944 р.

Стандартним захисним головним убором у військах СС, так як і в Вермахті, була стальна каска зразку 1935 р. В ході війни війська СС отримували також більш дешеву каску із марганцевої сталі. На обох типах касок кольоровою фарбою наносилися емблеми СС: з правої сторони – білий щиток з рунами СС, а з лівої – червоний щиток з білим колом та свастикою в центрі. Після створення парашутного батальйону військ СС його солдати та офіцери отримали стандартні каски парашутистів німецьких ВПС. Італійські підрозділи СС носили італійські каски зразку 1933 р., на яких було зображено лише щитки з рунами СС. Частини Сербського добровольчого корпусу СС носили також італійські каски, але без будь-якої символіки. В регіонах з жарким кліматом (особливо в Африці) військам СС дозволялося вдягати пробкові шлеми пісочного кольору з накладними пластиковими чи металічними щитками СС [21, с. 410-411].

Основним головним убором солдатів військ СС на початку Другої світової війни була пілотка (Feldmütze), яка з 1937 р. шилася із сукна кольору «фельдграу» і копіювала пілотки Вермахту. В 1939 р. на пілотках військ СС стали розміщати кольорові кутники за родами військ (Waffenfarbe). Для офіцерів СС з 1 січня 1940 р. була запроваджена пілотка (неофіційна назва «кораблик»), яка повторяла форму пілотки німецьких ВПС –

лофтваффе. Війна на Східному фронті засвідчила, що пілотки не захищають обличчя солдатів СС від холоду та вітру. Тому 1 жовтня 1943 р. для солдатів та офіцерів СС запровадили новий варіант головного убору – стандартне польове кепі, яке копіювало головний убір австрійської армії часів Першої світової війни. Коли у військах СС в 1943 р. почали формувати підрозділи іноземних добровольців, то для них у відповідності з їхніми національними та релігійними особливостями розробили специфічні головні убори. Так, хорватським 13–тій «Хандшар» і 23–тій «Кама» гірськоюгерським дивізіям СС було дозволено носити сіро – зелені і парадні темно – червоні фески (Tarbusch) з кісточками. Створена весною 1944 р. албанська 21–ша гірськоюгерська дивізія СС носила традиційні албанські шапочки з білої повсті. Індійський легіон СС мав жовті пісочного кольору тюрбани – чалми, а козацьким та кавказьким підрозділам СС було дозволено носити традиційні папахи і кубанки. Всі види цих головних уборів прикрашалися емблемами СС. Сербський добровольчий корпус СС носив старі югославські пілотки з королівською кокардою [2, с. 132, 146, 185].

Необхідно зазначити, що в 1943–1944 роках уніформа військових формувань СС та знаки розрізнення на ній стали більш різноманітними. Дуже великі втрати на фронтах Другої світової війни виснажували людські ресурси Третього Рейху і поповнювати суто «арійцями» війська СС, які швидко розросталися, стало важко. Значно знизилася критерії для зарахування у війська СС. Тому поряд з німцями, етнічними німцями з окупованих територій, «нордичними» європейськими націями до них почали включати представників народів Східної Європи, Балканського півострова та ін. Перед відомством Г. Гімлера виникла потреба хоча б зовнішньо відокремити нові іноземні формування військ СС від елітних дивізій СС. Так були запроваджені для них різноманітні варіанти спеціальних емблем на петлицях, головних уборах, нарукавних нашивках. У процесі формування іноземних дивізій військ СС та під час їхнього перебування на фронті виникали труднощі у забезпечення спеціальними знаками розрізнення. В цих умовах, як засвідчувала практика, солдати і офіцери разом із спеціальними знаками конкретного підрозділу часто використовували, як стандартні знаки розрізнення СС (руни), так і чорні петлиці без будь-яких конкретних символів [15, с. 32–33; 16, с. 88–89].

Вище керівництво СС постійно намагалося обмежити кількість іноземців, які носили руни СС та замінили їх на національні емблеми. Подібне бажання було взаємним; відомство Г. Гімлера не погоджувалося на те, щоб іноземні солдати та офіцери носили руни СС, а ті у свою чергу обстоювали національні відзнаки. Згодом в СС для іноземних формувань СС були запроваджені відзнаки на петлицях з національною та регіональною символікою. Слід вказати, що спочатку національних відзнак не вистачало для особового складу іноземних підрозділів СС, а тому

іноземці, особливо їхні офіцери ще тривалий час на петлицях носили руни СС [1, с. 376–377; 13]. Наприклад, серед козаків XV кавалерійського корпусу СС взагалі не застосовувалися есесівські звання та знаки розрізнення [10, с. 59].

Чорні кашкети (Dienstmutze, Schirmmutze) в СС запровадили одночасно з чорними мундирами. Існувало три варіанти кашкетів: солдатський, офіцерський та генеральський. Кашкети виконувалися в армійському стилі з фібровим козирком, який покривався чорним лаком. Солдати та унтер – офіцери СС у парадній формі носили кашкети, але з деякими відмінностями (без сріблястих шнурів та бархатних елементів). З переходом на уніформу кольору «фельдграу» у військах СС появилися нові кашкети. Основна їх відмінність полягала в тому, що туля виготовлялася із сукна «фельдграу», а білий кант замінювався кольоровим кантом за родом військ. Головні убори танкістів – есесівців були майже повністю подібними до армійських у Вермахті. Чорний берет, який носили танкісти СС, виявився незручним і тому його в 1940 р. його замінили чорною пілотою, а згодом ввели єдине польове кепі чорного кольору. На всіх видах головних уборів знаходилася національна емблема Німеччини у вигляді орла зі свастикою і череп з кісточками, що використовувався в СС як символ з моменту створення. Обидві кокарди СС були виткані сірими нитками на чорному матеріалі або вишиті сірими нитками на чорному сукні. Крім того, кокарди виготовлялися з білого металу. В зимовий період на Східному фронті, особливо за полярним колом, дозволялося носити нерегламентовані хутряні шапки – вушанки, але з кокардами СС [21, с. 412]. Для польових кепі в 1943 р. була розроблена єдина чотирикутна нашивка з витканим орлом та черепом на одному куску матеріалу.

Хоча підрозділи СС не брали участі у військових операціях в Африці, командування військ СС розробило для них спеціальну тропічну уніформу. У вересні 1943 р. вона поступила в 16–ту дивізію СС «Рейхсфюрер СС», що формувалася на Корсиці. Тропічна уніформа жовто – коричневого кольору складалася з легкого кітеля, шортів або довгих штанів, заправлених в черевики. До зими 1942–1943 років для дивізій СС на Східному фронті була також розроблена зимова форма одягу «парка» - довга хутряна куртка з капюшоном, пошита із цупкої тканини цементно – сірого кольору. Разом з курткою солдати СС носили ватні штани, трьохпалі рукавиці, тепле взуття і хутряні шапки. Зимою 1943–1944 років у військах СС використовувався новий комплект теплого обмундирування, який складався з парки, штанів і рукавиць, пошитих із водостійкої тканини з шерстяною прокладкою. Особливість нового комплекту полягала в тому, що предмети цього обмундирування були двосторонніми: з однієї сторони білими, а з іншої мали осінній камуфляж (франц. camouflage – маскування) [23, с. 263–267].

Війська СС у 1937 р. вперше в історії німецьких збройних сил почали використовувати камуфляжне

обмундирування: камуфляжні плащ – палатки, чохли на каски, камуфляжні сорочки, що одівалися на польову уніформу. Кінцеве визнання камуфляжна форма СС отримала в 1940 р. під час військової кампанії на Заході (було виготовлено 33 000 камуфляжних сорочок). В цей період камуфляж став таким самим символом військ СС, як мертва голова і руни СС. До кінця війни було розроблено чотири типи малюнків для камуфляжної тканини (за порами року), які забезпечували захисні функції: 1) широколистяне дерево; 2) пальма; 3) дубове листя; 4) горох. Із 1943 р. розпочалося пошиття повного камуфляжного обмундирування. В його комплект входили кепі, простори штани і кітель, що повторювали форму одягу СС з 1942 р. Разом з камуфляжним обмундируванням німецького виробництва у військах СС широко використовували трофейне італійське камуфляжне обмундирування, яке було захоплене в 1943 р. [5; 23, с. 2676-273]. Традиційним взуттям солдатів СС були низькі чоботи з чорної шкіри та низькі черевики різних видів, що носилися із невисокими брезентовими крагами. Пояс, португеп та підсумки виготовлялися з чорної шкіри і були прошиті грубими білими нитками. На пряжці пояса зображувався орел із свастикою та готичний напис: «Моя честь називається - вірність».

За традицією німецької армії кожному роду військ в з'єднаннях СС було присвоєно розпізнавальний колір, що носився як облямівка на кашкеті та чорних пагонах, а також у вигляді кольорового кутника на пілотці. Під час війни кольори родів військ СС змінювалися чотири рази. У відповідність із своєю спеціалізацією з 1942 р. війська СС носили наступні кольори: 1) Білий – штаби армій, корпусів, полків дивізій, піхотні дивізії; 2) Червоний – артилерія, підрозділи ППО, ракетні підрозділи; 3) Чорний – інженерні, саперні і будівельні підрозділи; 4) Жовтий – підрозділи зв'язку, полк «Курт Егерс»; 5) Золотисто – жовтий – кавалерійські та розвідувальні підрозділи; 6) Рожевий – танкові дивізії та підрозділи винищувачів танків; 7) Темно – зелений – офіцери спеціалісти; 8) Світло – зелений – гірські дивізії СС; 9) Світло – синій – автомобільні підрозділи, постачання, технічні служби, польова пошта СС; 10) Темно – синій – санітарна служба, медики; 11) Оранжевий – офіцери – спеціалісти автопарків, зброярі, польова жандармерія, призовні пункти; 12) Світло – коричневий – службовці СС в концтаборах; 13) Світло – сірий – генерали СС; 14) Темно – сірий – штаб рейхсфюрера СС; 15) Оранжево – рожевий – метеорологічна служба СС; 16) Малиновий – ветеринарна служба СС; 17) Бордовий – судді СС, управління судів; 18) Голубий – адміністративно – господарське управління СС [21, с. 418-419].

Оскільки війська СС були збройними формуваннями НСДАП, то на чолі кожного підрозділу стояв не командир у звичайному розумінні цього слова, а вождь (фюрер), який відповідав також за ідеологічне виховання підлеглих. Тому військові звання в СС відрізнялися від подібних військових звань у

Вермахті: шютце (рядовий); обер – шютце (обер – гренадер); штурмман (єфрейтор); ротенфюрер (обер – єфрейтор); унтершарфюрер (унтер – офіцер); шарфюрер (унтер – фельдфебель); обершарфюрер (фельдфебель); гауптшарфюрер (обер – фельдфебель); штабс – шарфюрер (обер – фельдфебель); штандартен – оберюнкер (фенріх); штурмшарфюрер (штабс – фельдфебель); унтерштурмфюрер (лейтенант); оберштурмфюрер (обер – лейтенант); гауптштурмфюрер (капітан); штурмбанфюрер (майор); оберштурмбанфюрер (підполковник); штандартенфюрер (полковник); оберфюрер (немає); бригадефюрер (генерал – майор); групенфюрер (генерал – лейтенант); обергрупенфюрер (генерал); оберстгрупенфюрер (генерал – полковник); рейхсфюрер СС (фельдмаршал) [19, с. 340; 22, с. 411; 23, с. 279].

В 1942 р. було запроваджене (крім рейхсфюрера) найвище військове звання в СС – оберстгрупенфюрер (Oberstgruppenfurer). Тим, хто служив у військах СС, одночасно присвоювалося звання генерал – полковника військ СС, а в поліції – генерал – полковника поліції. Серед п'яти оберстгрупенфюрерів СС лише двох (З. Дітріха і П. Хауссера) можна було безумовно зарахувати до командирів військ СС. Враховуючи незначну кількість оберстгрупенфюрерів, другим вищим і найбільш поширеним військовим званням в СС став чин обергрупенфюрера СС (Obergruppenfurer). За період існування Третього Рейху це звання носили 102 чоловіки. Одночасно із званням обергрупенфюрера часто присвоювали звання генерала військ СС чи генерала поліції. Загалом звання генералів військ СС отримали 52 обергрупенфюрери (29 з них мали ще звання генералів поліції), однак лише 17 з них займали вищі командні посади у військах СС (командирів корпусів та дивізій). Військовому званню генерал – лейтенанта у Вермахті відповідало звання групенфюрера СС (Gruppenfurer), яке отримали 117 чоловік. Серед них лише 13 групенфюрерів (39% від кількості генерал – лейтенантів військ СС і 11,1% від загальної кількості групенфюрерів СС) перебували на командних посадах у військах СС та брали участь у бойових діях на фронті. Тільки двоє із таких генерал – лейтенантів військ СС не командували корпусами і дивізіями: командувач артилерії 6 – тої танкової армії СС В. Штаудінгер та генерал – інспектор Латвійського добровольчого легіону СС Р. Бангерскіс [14, с. 177-184].

Головною відмінністю військ СС від Вермахту стало запровадження петлиць на комірі уніформи (SS – Dienstgradzeichen). Вони мали форму паралелограму розміром 40 на 55 мм і виготовлялися із сукна чорного кольору (для офіцерів СС з бархату). На правій петлиці розміщувався символ підрозділу, вишитий сірими чи сріблястими нитками, а на лівій з допомогою смужок сузажу і сріблястих шашечок визначалося військове звання есесівця. Офіцери СС, які мали військове звання вище оберштурмбанфюрера (від штандартенфюрера до оберстгрупенфюрера) носили знаки військового звання у вигляді дубового

листя та шашечок на обох петлицях. Рейхсфюрер СС Г. Гімлер носив на петлицях емблему, що зображала три дубові листки у вінку із дубового листа. Першим символом на петлицях, який з 1933 р. запровадили у військах СС – стали руни СС. З появою іноземних формувань у військах СС Г. Гімлер наказав розробити для них особливі петличні символи, а руни повинні були носити лише німецькі підрозділи СС. Не дивлячись на заборону, руни СС в роки війни нелегально носили практично у всіх іноземних дивізіях та підрозділах СС [13; 21, с. 419-420].

Солдати і офіцери багатьох дивізій та підрозділів СС носили так звані нарукавні «манжетні стрічки» (SS – Armlestreifen), які разом з петлицями на уніформі відрізняли їх від Вермахту. На початку стрічки виготовлялися із сукна чорного кольору, а пізніше щільного синтетичного матеріалу. Вони представляли собою смужку чорної тасьми довжиною 490 мм і шириною 28 мм, на якій були вишиті назва дивізії чи підрозділу. Правилами передбачалося ношення цієї стрічки над манжетою лівого рукава кітеля і шинелі. Для манжетних стрічок офіцерів використовувалися сріблясті металізовані нитки, а для всіх інших – шовкові сірого кольору. Свої манжетні стрічки мали всі підрозділи СС, що були сформовані до початку Другої світової війни. У 1942 р. були запроваджені манжетні стрічки для дивізій СС, які згодом із інформаційної нашивки перетворилися на своєрідну нагороду. Їх вручали солдатам СС в урочистій обстановці як символ бойових заслуг дивізії, які вони будуть зобов'язані примножувати. Манжетні стрічки, як правило, не передбачалися для тих дивізій СС, що комплектувалися не арійськими добровольцями. Право на ношення манжетних стрічок для тієї чи іншої дивізії СС, надавалося особисто Г. Гімлером. В історії військ СС відомий випадок, коли за наказом А. Гітлера декілька дивізій СС 6-ї танкової армії були весною 1945 р. позбавлені права носити манжетні стрічки [23, с. 287-289].

Символи на петлицях та нарукавні манжетні стрічки військ СС 1943–1945 років:

1) Дивізії СС: 1-ша (руни СС; Adolf Hitler); 2-га (руни СС; Das Reich, Der Fuhrer); 3-тя (мертва голова; Totenkopf, Theodor Eike); 4-га (руни СС; SS – Polizei Division); 5-та (руни СС; Wiking, Germania, Westland); 6-та (руни СС; Nord, Reinhard Hejdrich); 7-ма (руни «одал»; Prinz Eugen, Artur Fleps); 8-ма (руни СС; Florian Gejer); 9-та (руни СС; Hohenschaufen); 10-та (руни СС; Frundsberg); 11-та (чотириохпалый сонцеворот; Nordland, Norge, Danmark); 12-та (руни СС; Hitlerjugend); 13-та (рука з шаблею і свастика; немає); 14-та (галицький лев; немає); 15-та (свастика, сонце і зірки; немає); 16-та (руни СС; Reichsfuhrer SS); 17-та (руни СС; Gotz von Berlichingen); 18-та (аббревіатура СА; Horst Wessel); 19-та (свастика; немає); 20-та (буква «Е» і рука з мечем; Estland, Narwa, Parnu); 21-ша (шолом Скандерберга; Skanderberg); 22-га (квітка васильок; немає); 23-тя (руна вовчий крюк; Nederland, De Ruyter); 24-та (гірська квітка; немає); 25-та (буква «Н»; немає); 26-

та (буква «Н»; немає); 27-ма (трьохпалый сонцеворот; Flandern, Langemark); 28-ма (руни СС; Wallonien); 29-та (георгіївський хрест; немає); 29-та (лікторський пучок; немає); 30-та (білоруський хрест; немає); 31-ша (руни СС; немає); 32-га (руни СС; 30 Januar); 33-тя (хрест в крузі; немає); 34-та (палаюча гренада; Landstorm Nederland); 35-та (руни СС; немає); 36-та (схрещені гвинтівки; немає); 37-ма (руни СС; немає); 38-ма (руни СС; немає).

2) Добровольчі легіони, корпуси і з'єднання СС:

Британія (три леопарди; Britihes Freikorps); Данія (датський прапор; Freikorps Danmark); Фландрія (трьохпалый сонцеворот; Freiwiligen Legion Flandern); Нідерланди (руна вовчий крюк; Freiwiligen Legion Niederlande); Норвегія (лев з сокирою в лапах; Freiwiligen Legion Norwegen); Індія (голова тигра; немає); Дружина – російська бригада СС (руни СС; За Русь); Козаки (петлиці Вермахту; немає); Кавказ (меч і круглий щит; немає); Тюрки (голова вовка; Ostturkischer Waffen – Verband der); Болгарія (болгарський лев з короною; немає); Румунія (знак «Залізної гвардії»; немає); Іспанія (руни СС; немає); Полк «Унгарн» (руни СС; SS – Regiment Ney).

3) Інші підрозділи СС:

Штаби (руни СС; Reichsfuhrung SS та ін.); Військові кореспонденти (руни СС; Kurt Eggers); Парашутисти (руни СС; SS – Fallschirmjager); Охорона концтаборів (двійна свастика; немає); Жандарми (дивізійний знак; SS – Feldgendarmarie); Школи СС (руни СС; SS – Schule Tolz, SS – Schule Braunschweig та ін.) [12; 21, с. 422–424].

Крім нарукавного орла на лівому рукаві добровольців СС розміщували щитовидну нашивку з прапором чи гербом країни, з якої прибув доброволець. Національний щиток (Landesschild) за розмірами мав 55–60 мм у висоту та до 60 мм в ширину. Також на лівому рукаві передбачалося розміщення знаків військової кваліфікації, які вишивалися білими шовковими нитками на ромбовидній підкладці з чорного сукна розміром 65 на 45 мм. Цивільні особи, які перебували на службі у військах СС, носили на лівому рукаві оранжеву пов'язку з чорним надписом «Waffen SS» або білу з чорним надписом «Im Dienste der Waffen - SS». Солдати і офіцери гірськоегерських дивізій СС носили на правому рукаві овальну нашивку чорного кольору. На ній сріблястою ниткою був вишитий едельвейс з жовтою серцевиною квітки. Дуже почесним вважався знак снайпера, який також носили на правому рукаві. Запроваджений за наказом А. Гітлера у серпні 1944 р., він мав сіру овальну форму з вишитим на ньому орлом із чорною головою, жовтим дзьобом та зеленим дубовим листям. Існувало три ступені цього знаку: снайпер, що знищив 60 солдатів та офіцерів противника, нагороджувався знаком із золотою облямівкою [18, с. 496-497]. Найбільш почесною нашивкою у військах СС, яку носили на правому рукаві, вважався сріблястий шеврон ветерана, що вступив в НСДАП та СС до 30 січня 1933 р.

Прапори і штандарти військ СС на відміну від уніформи не були суворо регламентовані.

Кожний підрозділ СС, який досягнув чисельності штандарту, отримував свій штандарт (прапор – Feldzeichen або Standarte), який за формою нагадував давньоримський. Спочатку штандарти СС повторяли зразок, який був запроваджений в СА: червоне прямокутне полотнище розміром 70 на 60 см, виготовлене із міцного шовку. По нижньому і двох бокових краях штандарту йшла чорно – біло – червона бахрома. В центрі штандарту знаходився білий круг з чорною свастикою. Над свастикою золотими нитками був вишитий напис «Deutschland», а під свастикою – ewache (що складало лозунг «Пробудись Німеччина») [8, с. 144]. Після створення підрозділів СС особливого призначення для них було прийнято штандарт аналогічного типу. На верху древка знаходився орел, що тримав у кігтях вінок із свастикою. Полотнище закріплювалося на поперечині, яка, у свою чергу, кріпилася до прямокутної «коробки» на древку. На коробці писалася назва полку СС, а в підрозділах «Тотенкопф» була зображена мертва голова і римські цифри. В іноземних підрозділах військ СС прапори повторяли кольори і малюнки державних прапорів. Більша частина прапорів іноземних добровольців СС виготовлялася у них на батьківщині. За роки війни було виготовлено велику кількість прапорів для іноземних формувань СС, але серед них не існувало навіть двох однакових видів [9, с. 354-456].

Список використаних джерел

1. Боляновський, А., 2003. 'Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945)', Львів: *Місіонер*, 686 с.
2. Бішоп, К., 2006. 'Иностранные дивизии III Рейха. Иностранные добровольцы в войсках СС 1940–1945', пер. с англ., М.: *Эксмо*, 2006. – 192 с.
3. Брајан, ЛД., 2000. 'Униформа Третьего рейха. 1933–1945', пер. с англ., М.: *ООО Издательство АСТ*, 160 с.
4. 'Военный энциклопедический словарь', 2001., Редкол.: А. П. Горкин и др., М.: *Большая Российская энциклопедия, «РИПОЛ КЛАССИК»*, Т. 2, 816 с.
5. Дарман, П., 2002. 'Униформа Второй мировой. Полная иллюстрированная энциклопедия', пер. с англ., М.: *Эксмо - пресс*, 288 с.
6. Дэвис, Б., 2003. 'Армия Германии. Униформа и знаки различия 1933–1945', пер. с англ., М.: *Эксмо*, 2003, 256 с.
7. Залесский, К., 2005. 'СС. Охранные отряды НСДАП', М.: *Яуза*, 656 с.
8. Залесский, К., 2012. 'СС. Самая полная энциклопедия', М.: *Яуза - пресс*, 896 с.
9. Курьев, ОП., 2010. 'Знамена Германии: иллюстрированная энциклопедия', М.: *Эксмо*, 528 с.
10. Лануа, Ф., 2006. 'Казакі Паннівці', пер. с фр., М.: *АСТ: АСТ МОСКВА*, 241 с.
11. Limsden, R., 1999. 'Waffen SS. Organizacja, dzialania bojowe, umundurowanie', Warszawa: *Militaria*, 90 s.
12. Макдоннел, Л., 2003. 'Знаки различия и боевые награды Второй мировой. Иллюстрированная энциклопедия', пер. с англ., М.: *Эксмо*, 225 с.
13. Michaelis, R., 2001. 'Waffen SS. Uniformen und Abzeichen', Berlin: *Michaelis*, 136 s.
14. Пономаренко, РО., 2010. 'Войска СС без грифа секретности', Р. Пономаренко, К. Залесский, К. Семенов, М.: *Вече*, 288 с.
15. Пономаренко, РО., 2018. 'Українські вікінги: українці в дивізії СС «Вікінг». Липень – листопад 1944 року', Тернопіль: *Мандрівець*, 216 с.
16. Пищенко, АА., 2009. '«Штрафники» СС', М.: *Яуза - пресс*, 320 с.

17. Потрашков, СВ., 2007. 'Иллюстрированный военно-исторический словарь', М.: *Эксмо*, 736 с.
18. Потрашков, СВ., 2012. 'Боевые награды СССР и Германии Второй мировой войны. Ордена, медали и нагрудные знаки', Харьков: *Книжный Клуб «Клуб семейного досуга»*, Белгород: *ООО «Клуб семейного досуга»*, 608 с.
19. Рипли, Т., 2010. 'История войск СС. 1925–1945', пер. с англ., М.: *Центрограф*, 351 с.
20. Семенов, КК., 2011. 'Политические солдаты Гитлера', М.: *Вече*, 320 с.
21. Семенов, К., 2009. 'Войска СС. История, структура, боевое применение', М.: *Яуза - пресс*, 432 с.
22. Фей, В., 2009. 'Танковые сражения войск СС', пер. с англ., М.: *Яуза, Эксмо*, 416 с.
23. Шунков, ВН., 2003. 'Солдаты разрушения: Организация, подготовка, вооружение и униформа ваффен СС', Мн.: *Харвест*, 336 с.

References

1. Bolianovskiy, A., 2003. 'Ukrainski vijskovi formuvania w zbrojnych silach Niemczyny (1939–1945) (Ukrainian military formations in the German armed forces (1939–1945))', Lviv: *Misioner*, 686 s.
2. Bishop, K., 2006. 'Inostrannye diviziji III Rejcha. Inostrannye dobrovolcy w vojskach SS 1940–1945 (Hitler's Foreign Divisions: Foreign Volunteers in the Waffen SS 1940–1945)', per. s angl., М.: *Eksmo*, 192 s.
3. Brajan, LD., 2000. 'Uniforma Tretjegoj rejcha. 1933–1945 (Uniforms of the Third Reich. 1933–1945)', per. s angl., М.: *Izdatelstvo AST*, 160 s.
4. 'Wojennyj enciklopediceskij slovar (Military encyclopedic dictionary)', 2001., Redkol. A. P. Horkin i dr., М.: *Bolszaja Rossijskaja enciklopedija, «RIPOЛ KЛASSIK»*, Т. 2, 816 s
5. Darman, P., 2002. 'Uniforma Wtoroj mirovoj. Polnaja illjustrirannaja enciklopedija (World War II uniform. In-depth illustrated encyclopedia)', per. s angl., М.: *Eksmo - press*, 288 s.
6. Devis, B., 2003. 'Armija Germanii. Uniforma i znaki razliczija 1933–1945 (German army. Uniform and insignia 1933–1945)', per. s angl., М.: *Eksmo*, 256 s.
7. Zaleskij, K., 2005. 'SS. Ochrannyje otriady NSDAP (SS. NDAPP Guard detachments)', М.: *Jauza*, 656 s.
8. Zaleskij, K., 2012. 'SS. Samaja polnaja enciklopedija (SS. In-depth encyclopedia)', М.: *Jauza - press*, 896 s.
9. Kurylev, OP., 2010. 'Znamjona Germanii: illjustrirannaja enciklopedija (Colours of Germany: illustrated encyclopedia)', М.: *Eksmo*, 528 s.
10. Lannua, F., 2006. 'Kazaki Pannvica (Pannwitz Cossacks)', translated from French, М.: *AST: AST MOSKVA*, 241 s.
11. Limsden, R., 1999. 'Waffen SS. Organizacja, dzialania bojowe, umundurowanie (Waffen SS. Organization, combat operations, uniforms)', Warszawa: *Militaria*, 90 s.
12. Makdonnell, L., 2003. 'Znaki razliczija i bojevyje nagrody Wtoroj mirovoj. Illjustrirannaja enciklopedija (Insignia of World War)', per. s angl., М.: *Eksmo*, 225 s.
13. Michaelis, R., 2001. 'Waffen – SS. Uniformen und Abzeichen (Waffen – SS. Uniforms and badges)', Berlin: *Michaelis*, 136 s.
14. Ponomarenko, RO., 2010. 'Wojska SS bez grifa siekretnosti (SS troops without secrecy)', R. Ponomarenko, K. Zaleskij, K. Semenov, М.: *Vече*, 288 s.
15. Ponomarenko, RO., 2018. 'Ukrajinski vikiny: ukrajinci v dyviziji SS «Vikinhy». Lypen – lystopad 1944 roku (Ukrainian Vikings: Ukrainians in the "Viking" SS devision. July–November, 1944)', Ternopil: *Mandrivec*, 216 s.
16. Pizenkov, AA., 2009. 'Sztrafniki SS (SS penalized soldiers)', М.: *Jauza - press*, 320 s.
17. Potraszko, SW., 2007. 'Illjustrirannyj vojenno-istoriceskij slovar (Illustrated military-historical journal)', М.: *Eksmo*, 736 s.
18. Potraszko, SW., 2012. 'Bojevyje nagrody SSSR i Germanii Wtoroj mirovoj vojny. Ordena, medali i nahrudnyje znaki (USSR and German military awards in the World War II. Orders, medals and badges)', Charkov: *Kniznyj Klub «Klub semejnoho dosuha»*; Belhorod: *ООО Kniznyj klub «Klub semejnoho dosuha»*, 608 s.

19. Rippl, T., 2010. 'Istorija vojsk SS. 1925–1945 (The History of the SS troops. 1925–1945)', per. s angl., M.: *ZAO Centrpoligraf*, 351 s.

20. Semenov, K.K., 2011. 'Politiczeskije soldaty Hitlera (Hitler's political soldiers)', M.: *Vecze*, 320 s.

21. Semenov, K., 2009. 'Wojska SS. Istorija, struktura, bojevoje primenjenje (SS Troops. History, structure, military use)', M.: *Jauza – press: Eksmo*, 432 s.

22. Fiej, W., 2009. 'Tankovyje srazenija vojsk SS (Armor battles of the SS troops)', per. s angl., M.: *Jauza, Eksmo*, 416 s.

23. Szunkov, WN., 2003. 'Soldaty razruszenija: Organizacija, podhotovka, vooruzenije i uniforma waffen SS (Soldiers of destruction: Organization, training, weapons and uniforms of the SS waffen', Mn.: *Charvest*, 336 s.

* * *